

ПИСМЕНИ И ИЗОБРАЗИТЕЛНИ ДАННИ ЗА СВИЩОВСКАТА КРЕПОСТ

Николай Овчаров

WRITTEN AND PICTORIAL DATA ABOUT THE SVISHTOV FORTRESS

Nikolay Ovcharov

Abstract: *The surviving high remains of a medieval fortification the Kaleto Fortress on the Chukata Hill in the centre of the present – day town of Svishtov have been of interest to researchers for decades. The earliest reliable reference to Svishtov was in 1385, when German travellers mentioned it under the name of Zvista. Particularly important is the report of the Ottoman chronicler Mehmed Neshri, testifying to the heroic defence of Svishtov (Zishtova) during the Turkish invasion of Bulgaria.*

The Ottomans were aware of the strategic importance of the fortress and did not abandon the inner fortification, known at present as Kaleto. According to the 1479 tax register, a permanent garrison of 8 soldiers, led by a Dizdar, was stationed there. According to another document of 1528/1529, in peacetime the fortification facilities were kept by four soldiers. In war times, however, the fortress could house many more warriors and this used to happen frequently in the 15th–16th centuries. Svishtov and its fortress suffered during the campaigns of the Wallachian rulers Ioan Vlad Țepeș (Dracula) in 1462 and Michael the Brave in 1595 and 1598.

In the 17th – 18th centuries the fortress in Svishtov was mentioned also by a number of travellers such as Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Comaromi János, etc. Of particular importance are two very accurate lithographs from the late 18th c., depicting meticulously a number of details of the inner fortification of Svishtov. These data are complemented by several more images published in books and albums from the early decades of the 19th c. The overall impression these drawings convey about the condition of the fortress is that it had been untended and was in ruins. It seems that with the advance of artillery, Kaleto was no longer a secure fortress to protect the town during a siege, but rather a garrison for soldiers. Nonetheless, the same images show that more modern artillery positions appeared in front of the walls, intended to strengthen the overall defence of Svishtov.

Exactly these defensive positions were used in the Russo – Turkish war of 1810. Then the city was burned and the inhabitants were resettled on the other bank of the Danube. An attempt was made to blow up the Kaleto Fortress, but according to eyewitnesses, the attack was not quite successful and only the wooden parts of the towers burned away.

The Ottomans no longer used the ancient fortress after 1810 and it fell slowly into ruins. During the Crimean War of 1853 – 1856 some of the first military photographs in the world were taken there. They were taken by Carol Popp de Szathmáry, a Hungarian of Transylvanian origin. A photo presenting an unknown fortification on the Bulgarian bank of the Danube might as well have been taken by him. A careful study of this important source pointed that this was the Kaletu Fortress in Svishtov, photographed from the Romanian bank. The photo gives a good overall picture of the abandoned but still perfectly preserved stronghold. Unfortunately, by the end of this war, the fortification was partially blown up, and some of the stones were used to build Turkish barracks.

Therefore, when on 15/27 June 1877 the Russian troops forced the Danube precisely near Svishtov, the ruins of the former Bulgarian fortress looked like an abandoned ancient fortification. And their condition is well visible on engravings from the war period, as well as on photos and postcards from the end of the 19th and the beginning of the 20th c.

Keywords: Svishtov fortress, written sources, pictorial data, 14th – the beginning of the 20th c.

Уникално запазените на височина стени на малката крепост „Калето“ се намират на хълма „Чуката“ в центъра на днешния Свищов. След проведените през 2019 – 2021 г. мащабни археологически проучвания, тези останки са напълно разкрити (**обр. 1**). Оказва се, че това е вътрешното укрепление на големия средновековен град Свищов на брега на Дунав. Според данните от разкопките, тази крепост за последна защита на населението е построена по времето на българския цар Иван Асен II (1218 – 1241). Тогава тя е притежавала две четириъгълни кули от изток, като едната е класически донжон, а другата е пазела главния вход (**обр. 2**). Във вътрешността е разкрита една голяма каменна сграда, представлявала казарма за гарнизона (**обр. 3**). След превземането на града в края на XIV в. от османците, те разбират неговото значение и поддържат вътрешното укрепление чак до 1810 г., когато то е изоставено при една от руско – турските войни (Овчаров и др. 2022).

За разлика от повечето български средновековни градове, Свищовската крепост е често споменавана в писмените извори. Доскоро се смяташе, че най-ранното отбелязване е направено от арабския географ Мохамед Ал-Идриси към средата на XII в. Археологическите разкопки обаче подсказват за една

друга картина. След проучванията от 2019 – 2021 г. става ясно, че на мястото на бъдещото средновековно укрепление „Калето“ в първите векове на новата ера е може би съществувал неголям римски бург. Находките от различни места по хълма „Чуката“ и близките околности свидетелстват как по време на късната античност (IV – VI в.) там е създадено значително укрепено селище. Твърде възможно това да е дълго търсения от учениците град Теодоропол. Нека видим какви са основанията за такава хипотеза.

Първ за такъв град споменава известният писател Прокопий Кесарийски, придворен историк на император Юстиниан I Велики (527 – 565). В глава VII на своята голяма книга „За строежите“ (De aedificiis) той разказва за построените и ремонтирани от владетеля крепости по река Дунав. Там Прокопий отбелязва Теодоропол, който се намирал на малко разстояние между пътната станция Секуриска и кастела Ятрус на т. нар. Крайдунавски римски път (Прокопий Кесарийски 1939: 261; Procopius 1940: 279 – 283). Секуриска е определяна в няколко различни местности, но винаги непосредствено до днешния Никопол (Маджаров 2009: 161 – 162; Беков 2013: 31 – 45). Ятрус пък единодушно е локализиран в

устието на река Янтра при днешното с. Кривина, община Ценово (Маджаров 2009: 167).

Изключително важно е сведението на Прокопий, че Теодоропол бил сравнително наскоро построен град. Всъщност историкът определя строежа на града по времето на самия Юстиниан: „После той (императорът – Н. О.) построи град, който не е съществувал преди, и го нарече Теодоропол на името на императрицата“. Предвид откритите археологически находки това едва ли е така, но може би Юстиниан е ремонтирал крепостта и ѝ е дал новото име.

В края на VI в. Теодоропол е упоменат от друг римски историк – Теофилакт Симоката. Става дума за епизода от неговата „История“, когато той описва инспекцията на дунавските крепости от стратега Петър, брат на император Маврикий Тиберий (582 – 602). Тогава той се отправя начело на войската от Ятрус към Нове, чиито жители почтително го посрещат пред портите на града. Те канят Петър да присъства на тържествата по случай мъченика св. Лупус и той приема, макар да бърза много. Стратегът остава в Нове два дни, а после станува в близкия Теодоропол, откъдето рано сутринта заминава за Секуриска¹.

Очевидно в края на VI – началото на VII в. двата съседни града – Нове и Теодоропол – все още съществуват заедно. Не е изключено поради тяхната непосредствена близост те да са били бъркани един с друг. Такова становище е изказано при разглеждането на данните от Равенския аноним от VI в., където на това място е отбелязан град на име Nobas Italica (Ravennatis Anonymi Cosmographia 1860: 187). Някои изследователи смятат, че с това съчетание между името на Novae и названието на пребиваващия там легион се има предвид новия град Теодоропол (Иванов 1983: 37 – 38).

¹ Теофилакт Симоката, История 7.2.16 – 19; http://krotov.info/acts/07/1/simo_07.html

Славянските и аварските нападения от първата половина на VII в. причиняват тотален колапс на живота в днешна Северна България. Последните открити в Нове монети от късноантичния период са от управлението на императорите Фока (602 – 610) и Ираклий (610 – 641). По-късно в руините на древния град се създава неукрепено средновековно селище, съществувало чак до XIV в. Дори се наблюдава известна приемственост, тъй като с редица преустройства продължава да функционира една от късноантичните базилики (Duczek 2008: 236 – 245). Няма съмнение, че през XII – XIV в. двете отстоящи само на 3 – 4 км селища – в развалините на римския град и на хълма „Чуката“ – са съществували синхронно.

При липсата на планомерни разкопки на последния обект трябва да се задоволим с намирането на случайни находки при строеж на съвременни сгради. Ст. Стефанов твърди, че там е открита керамика от Първото българско царство (IX – X в.), но данните за това не са особено сигурни. Намерени са обаче доста византийски монети от X – XII в., сред които има и златни екземпляри (Стефанов 1958: 353). Всичко това показва как под една или друга форма селището на хълма продължава да съществува през цялата средновековна епоха. Нещо повече, очевидно през XI – XII в. градът на хълма „Чуката“ е преживял разцвет, характерен за градовете във Византийската империя през този период (История Византии 1967: 248 – 249). Така че не бива да ни учудва фактът, че Мохамед Ал-Идриси го нарича „хубав, многолюден и цветущ град на реката“.

Както се каза, според повечето изследователи първото споменаване на Свищов е в книгата на този арабски автор „Удоволствието на този, който жадува да пресече хоризонта“. Става дума за пасажа: „...От град Бидуни (Бъдин, Бдин, Видин – Н. О.) до град Субесткастро на изток има един ден и половина път.

Той е хубав, многолюден и цветущ град на реката (Дунав – Н. О.) От него до град Диристра (Дръстър, Силистра – Н. О.) на изток има един ден и половина път.“ Според българския издател на Ал-Идриси арабската форма Субесткастро отговаря на гръцкото Свистокострон, т. е. „Свищовска крепост“ (Недков 1969: 79, 133 – 134). Махиел Кийл пък допуска, че арабският географ е променил на Субестокостро гръцкото Севастокостро или „Крепостта на севаста“ (Кийл 2017: 222).

Още една хипотеза за името на града изказва В. Миков, като визира малко по-късна епоха. Той смята, че Свищов получава наименованието си от мигранти от град Систос (Σηστός) на Галиполския полуостров, преселени при нападенията на цар Калоян през 1205 – 1207 г., или по-рано (Миков 1943: 64).

Първото сигурно сведение за името на средновековния Свищов датира от 1385 г. Тогава Петер Шпарнау и Улрих фон Тенщедт се връщат от Светите земи в Европа, а по-късно първият описва пътешествието. Заедно с други поклонници, те пристигат с кораб в Константинопол и оттам по суша през Пловдив и Търновград минават във Влашко, като пресичат Дунав. И именно тук е споменат Свищов: „Пристигнахме в един град, който се нарича Цвиста, оттук преминахме Дунав“ (Попова 2013: 87 – 96).

Заслугата да се въведе този извор в обръщение в българската историография е на Ал. Кузев. Той пръв идентифицира и втората Цвиста, в която Петер Шпарнау и Улрих фон Тенщедт пристигат, след като минават във Влахия по Свищовския брод. Без съмнение това е средновековното укрепление при днешния румънски град Зимнич (Кузев 1970: 68 – 69). Такава система от двойни огледални крепости по бродовете на Дунав е характерна и за други важни български градове като Никопол и Холъвник при днешния румънски град Турну Мъгуреле. Без съмнение подоб-

ни двойки крепости са приемани тогава като единна агломерация (Овчаров 2016: 96 – 97).

Второто споменаване на Свищов през XIV в. касае един от най-важните моменти от неговата средновековна история. Става дума за героичната отбрана на крепостта срещу османското нашествие. Известно е, че за тази епоха се разчита основно на османски писмени източници, които често са доста объркани и хронологически неточни. В последно време бяха направени опити да се систематизират събитията и да се отдели рационалното в тях (Овчаров 1996; Овчаров 2016: 63 – 98).

Сигурният факт е, че след като през 1393 г. под османска власт пада по-голямата част от българската държава заедно със столицата Търновград (17 юли), цар Иван Шишман за още две години успява да се укрепи в мощната крайдунавска крепост Никопол. Открити през 80 – те години на XX в. в Библиотеката на Румънската академия на науките писма на Иван Шишман от тези две години показват, че той до последния си дъх опитва да организира армия за съпротива срещу османците независимо от безизходната ситуация. Владетелят призовава своите воеводи Алдимир и Баул да съберат войски и да пристигнат в Никопол, за да се окаже отпор на османците (Ivanova 1988: 88 – 93; Овчаров, Стоименов 1999: 64 – 90). Очевидно българският цар е възнамерявал да се включи в подготвяната от унгарския крал Сигизмунд голяма антиосманска коалиция. Всичко обаче приключва на 3 юни 1395 г., когато, връщайки се от неудачната за него битка при Ровине на р. Арджеш във Влахия, султан Баязид Илдаръм пленява Иван Шишман. Той нарежда българина да бъде обезглавен през портите на Никопол, а последните му земи са присъединени към Османската империя (Овчаров 2016: 98).

Според някои данни в държаната от Иван Шишман през 1393 – 1395 г. област край Никопол влизали още четири града (Андреев 1993: 321). Без съмнение сред тях е трябва-

ло да се намира и най-близката и здраво укрепена крепост – Свищов. Именно неговата обсада е един от най-героичните моменти в българската съпротива срещу османското нашествие, записан не от кой да е, а от самите турски хронисти.

Става дума за прочутата историческа книга „Огледало на света“ на Мехмед Нешри. Тя отразява най-добре станалите в края на XIV в. събития в България, макар да е писана стотина години по-късно. Нееднократно е отбелязвано, че Нешри явно използва неизвестни и вече изгубени източници, които са му дали възможност да даде непознати от други извори подробности. Уникално е и изброяването на крепостите на Иван Шишман, както сам той казва, с „техните български имена“ (Димитров 1977: 41).

Една от тези крепости е Свищов. В поведението на Нешри атаката се случва най-общо след завладяването на Търновград през лятото на 1393 г. Тук няма да се занимаваме със сложния проблем дали това се случва веднага след превземането на столицата или през пролетта на 1395 г., малко преди падането на Никопол. Ето въпросния пасаж от „Огледало на света“ по превода на М. Калицин (Нешри 1984: 98):

„Пашата (великият везир Али Чандарлъ – Н. О.) тръгнал към престолнината на Сосманос — Търнавъ. Като я наближил, той спрял на стан. Неверниците дошли и му донесли ключовете. След това стигнал до Черноз и него превзел. После дошъл до Нюкесри и Киришдавиче. Превзел и тях. След туй му донесли ключовете на Юрюкова. После се упътил по брега на Туна и превзел всички твърдини и крепости, каквито имало там. Вътре поставил [свои] хора... После проводил човек при владетеля на Зищова. Той не се покорил, ами укрепил града и се стегнал за битка. Сражавали се няколко дни. Най-подир хранителните припаси на неверниците се свършили и

те били омаломощени. Няколко щом – отворили вратата и се покорили.“

Изследователите са единодушни, че в този откъс има няколко сигурни имена на български крепости. Това са Търнавъ (столицата Търновград), Черноз (средновековен град Червен, на 34 км южно от Русе), Юрюкова (двойката крепости при Русе – Гюргево), Нюкесри (крепост до с. Новград, Русенско, 20 км източно от Свищов) и Зищова (Свищов) (Тютюнджиев, Павлов 1992: 19). Много добре се проследява посоката на удара от вътрешността на страната от Търновград през Червен, Гюргево, Новград и накрая – самия Свищов. След превземането е атакуван директно Иван Шишман, намирал се в Нигболъ (Никопол) (Нешри 1984: 98).

Такива подробности не са известни от никой друг османски историк. Има обаче един извор, който е използван слабо от българските учени. Става дума за съчиненията на немския историк Йохан Леунклавиус от Амелбьорн, които са публикувани между 1588 и 1595 г. и са основни извори за ранната османска история. Именно те дават един доста по-различен поглед върху случилите се в края на XIV в. събития у нас.

Публикуваната от Леунклавиус история се базира върху петте части на един турски кодекс, наречен по-късно *Annales Beccani*. Той е закупен вероятно в Константинопол и е дарен на императорската библиотека от Hieronymus Beck von Leopoldsdorf. Немският превод на въпросната хроника е известен още от 1567 г., но именно Йохан Леунклавиус е този, който с помощта на няколко преводачи успява да направи първото съкратено издание през 1590 г. (Lewenklaw 1590). У нас то е известно чрез превода и коментарите на В. Обрешков, комуто дължим благодарност за оказаната помощ (Леунклавиус 2016) (**обр. 4**).

В това първо издание фактите около превземането на България са дадени съвсем лаконично. През следващите години обаче,

Леунклавиус продължава работата си, като включва нови текстове, сред които основен е този на Мехмед Нешри. Във втората книга той се базира и на съчинения на християнски автори като византийския историк Лаоник Халкокондил. Това съчинение е завършено вече след смъртта на Йохан Леунклавиус и е издадено от неизвестен негов колега през 1595 г.

В последния вариант на тази историческа творба има много интересни данни за Българското царство. Особено важни са подробностите около живота и съдбата на Иван Александър и неговия син Иван Шишман, тълкуванията около имената на българските градове и др. Предстои у нас да бъде публикуван превод на български език, направен от В. Обрешков с коментари на В. Обрешков и Н. Овчаров. По-долу ще бъдат представени само фактите, касаещи историята на Свищов (Lewenklaw 1595: 166).

„Пашата се установи при Tirnaw (Търновград – Н. О.), който е главен град на владетеля Sasmenos (Иван Шишман – Н. О.) Веднага му бяха предадени ключовете от гражданите. След това дойде до крепостта Tzirncui и го завладя. След това турците поставиха под своя власт Nouakesri (до с. Новград – Н. О.) и Kirastoza. След това на пашата му донесоха ключовете на крепостта, наречена Jursoa².

След това тръгна по-нататък по брега на река Thonaw (Дунав – Н. О) и превзе всичките gula (кули), както турците наричат малките крепости, подобни на кула, заедно с кастелите, които намери по пътя. Постави в тях от своите хора като гарнизони.

След това един от неговите хора беше изпратен при управителя на българския вла-

детел на Zistoua (Свищов – Н. О.), за да му заповяда да предаде града. Но този беше толкова смел, че затвори градските порти и се противопостави на турците. Те се сражаваха храбро известно време с противника. Когато обаче боеприпасите и хранителните запаси започнаха да привършват, загубиха всякаква надежда да се бият, отвориха вратата на турския главнокомандващ Али паша и се подчиниха на султан Мурад.

Когато Zistoua беше завладяна, той с войската продължи към крепостите и кастелите, които бяха във Влахия... След това те преминаха [отново] Thonaw и завладяха [цяла] България. И завладяха тези, които бяха вътре без големи усилия, а войската, която беше в тях, заловиха и отведоха. След това той (пашата – Н. О.) се отправи към Nicopolis. Обсади този град. Вътре в него се намираше Sasmenos, който беше избягал от турската сила. Този български владетел нямаше друг толкова значителен и укрепен град. Той се намира от тази страна на Thonaw, който достигаше градските стени.“

Макар да е много близък до съответния пасаж в „Огледало на света“, този текст има някои важни отличия. Като цяло посоката на удара съвпада с очертаната от Мехмед Нешри: от превзетия Търновград през Червен, Гюргево и Новград към Свищов и накрая – Никопол. Интересен момент е забележката, че след завладяването на Свищов османците минават във Влахия, а после отново се връщат през Дунав, за да ударят Никопол и да ликвидират последните свободни територии („завладяха [цяла] България“). Не трябва да се забравя, че дори с излизането на Влашкото воеводство от пряка зависимост към българската корона през втората половина на XIV в., огледалните крепости от другата страна на Дунав като Зимнич срещу Свищов и Холъвник срещу Никопол остават български.

В текста на Леунклавиус много по-ясно е очертана картината на героичната съ-

² През вековете османците записват името на Гюргево (рум. Giurgiu) с правопис, който следва да се чете като Yergöğü/Yerköku/Yerkövü. Не е съвсем ясно как са го произнасяли през XIV – XVI, вж: islamansiklopedisi.org.tr › yergogu

протива на Свищовската крепост. Нейният комендант е изключително смел, а войниците му се отбраняват дни наред храбро срещу многократно превъзходящите ги османски сили. Защитниците се предават едва след като свършват боеприпасите и храната, но това не ги спасява от мъстта на озлобените от съпротивата османци. Този факт отлично се илюстрира от горелия пласт от пожар в стратегическата картина на „Калето“, който е отлично засвидетелстван при археологическите разкопки.

Дълги години в представите на хората бе вкоренено, че България пада леко под турска власт. Говореше се за липса на съпротива, на решителни сражения, едва ли не за доброволно приемане на чуждото иго. Новооткритите документи и осмислянето на османските хроники създават съвсем различна картина. Войните на Иван Шишман са пример за проявено мъжество. Разполагайки с ограничени сили, той, деспот Иванко и влашкият воевода Мирчо Стари единствени на Балканите не пращат войски в турската армия съобразно васалните си задължения. Последната съпротива на Иван Шишман реално продължава цели осем години, а страната е напълно разорена. Няколко десетилетия по-късно българският писател Владислав Граматик още е потресен от станалото: „Войската се нахвърли пак буйно и безбожно, като всеки ден и по всяко време извършваше чести опустошения и кръвопролития. Никой не можеше да се противопостави по никакъв начин на страшния им пристъп. В бойните сражения навсякъде те превъзхождаха всички“ (Владислав Граматик 1983: 92 – 93).

Настъпвайки на българска територия, османците тръгват на свещена война, целяща унищожението на християните. Заповедта на султан Мурад към великия везир Али паша преди похода е недвусмислена: „Руши, пали и граби земята Сосманова (Шишманова – Н. О.)!“ Озверели от оказаната съпротива,

османлиите „разрушили и опустошили крепостта Венчан, а народа ѝ смазали на кюфтите и го заробили.“ Изпращайки военачалника Пазарлъ Доган срещу твърдината Косово (идентифицирана напоследък с древния Мисионис край Гърговище), Али паша му нарежда: „Разруши го, запали го и го плячкосай!“ (Нешри 1984: 93 – 94; 98).

Малката армия на Иван Шишман обаче се отбранява упорито. Тя отстъпва педя по педя родната земя. Нашествениците особено се озлобяват от защитата на големи български крепости, спиращи техния победен ход. Заради бунта в укрепления Венчан (до с. Венчан, Провадийско – Н. О.) те колят цялото му население. Тутракан пада чак при втората обсада, а някои данни говорят, че това става едва след като са изгорени нивите в околността. Намирацията се във владенията на деспот Иванко град Варна така и устоява на първата атака. Особено драматично протича завладяването на споменатата крепост Косово. Там са заробени всички жени и деца от околността, което най-сетне принуждава бранителите да се предадат след тежка обсада.

Османски автори като Мехмед Нешри са настроени отрицателно към християните, но се виждат принудени да предадат гордите думи на управителя на тази крепост: „Ние не ще се отречем от нашия господар, за да се покорим на турците!“ А тези думи почти дословно повтарят благословиите към загиналите във войните, отразени в Палаузовия препис на Бориловия синодик в края на XIV в. Там се обявява вечна памет „на протокилийника Приязд и воеводата Балдьо, които бяха убити за вярата на своя господар...“ И по-нататък: „На Семир, Йончо, Добромир, Иваниш и на всички, които заедно с тях проявиха мъжество против безбожните турци и проляха кръвта си за православната християнска вяра...“ (Попруженко 1928: пар. 134, 167). А вече след края на бойните действия севаст Огнян накарал да изсекат на една ска-

ла в крепостта Боженишки Урвич край Ботевград надпис, предназначен за бъдещите поколения: „Аз, севаст Огнян, бях при цар Шишман кефалия и много зло патих. В това време турците воюваха. Аз държах вратата на цар Шишман“ (Мутафчиев 1973: 486 – 517).

Но нека отново се върнем на Свищов и описанието на Йохан Леунклавиус. Както казахме, този автор се опитва да уточнява произхода на имената на българските крепости. Така например той пространно обяснява, че Преслав (Eski – Istambolik) на турски значи старата земя на град Constantinopol³. Nouakesri (Нюкесри у Нешри) пък идвало от Nouocastro. Тук трябва да се има предвид, че съобразно средновековните норми на латинския правопис *и* може да се чете и като *у*, т. е. названието е Новокастро (лат. Novum-castrum, гр. Νεόκαστρο) – буквално Нова крепост, дн. Новград.

Същото правило се отнася и до наименованието на Свищов. Леунклавиус пояснява: „Zibestoua накратко се пише Zistoua“ (Lewenklaw 1595: 161). Тук се виждат двата варианта, чрез които най-често се изписва името и през следващите векове – С/Цибестова (съответно С/Цивестова) и Систова/Цистова. Ще припомним, че Петер Шпарнау нарича града Цвиста. В картата на Фра Мауро от 1459 г., за която се знае, че пресъздава ситуацията от втората половина на XIV в., името е дадено като Sisco (Атлас 2008: № I.12, 71, 73 – 74). От казаното се заключава, че оригиналното наименование на града по време на Второто българско царство е било близко до днешното (обр. 5).

Османското нашествие оказва пагубно влияние на цяла България и в частност

³ В Нешри нарича Преслав Ески-Истамбулук – Стария Цариград. Това название се е съхранило до XIX в. и показва, че турците са знаели за епохата на IX – X в., когато Преслав е столица на Българската империя и втори по големина град в Европа след Константинопол.

на Свищовския край. За този период обаче разполагаме с доста богати данни не само за града, но и за древната крепост „Калето“. Според данъчен регистър от 1479 г. там е прибивавал постоянен гарнизон от 8 войници начело с диздар⁴. Но през XV в. се случват и други нещастия, чиято първопричина е отново османската агресия от миналото столетие. Такова събитие е походът на войските на полско – унгарския крал Владислав Ягело, които през 1444 г. прекосяват с тежки битки цяла Северна България на път за генералното сражение с османците при Варна.

През третата четвърт на това столетие избухва един военен конфликт, който оказва пряко въздействие върху Свищовската крепост. Става дума за кратката, но кървава война, между Османската империя и Влашкото воеводство от 1462 г. По това време река Дунав бележи границата между ислям и християнство и нейните брегове често са арена на тежки сражения. Двете произхождащи от българската държавна традиция малки княжества, Влахия и Молдова, оцеляват в тази схватка, но са винаги под османска заплаха. Ето защо влашкият воевода Йоан Влад III Цепеш, известен като Дракула (1431 – 1476), предприема решителни действия (обр. 6).

Към 1461 г. се очертава тесен съюз между него и унгарския крал Матиаш Корвин, който трябвало да завърши с нов кръстоносен поход срещу османците. Събитията се разиграват много бързо и се налага Дракула да започне сам военните действия. Той използва факта, че зимата на следващата година била невероятно студена и Дунав бил скован от ледове. Това дава възможност на влашките войски да преминат реката на широк фронт от делтата на Дунав до Оряхово (Овчаров 2020: 68 – 72).

Резултатите от този поход са описани в писмо на Йоан Влад III Цепеш до унгарския

⁴ ТИБИ 1966: 321 – 323.

крал от 11 февруари 1462 г. (Treptow 2000: 124). Влашката армия превзема 17 важни крепости, които са създадени още по време на Българското царство, за да пазят движението по Дунав и важните бродове по него. Падат силни твърдини като Оряхово, Никопол, Силистра, Тутракан и други, в които са убити повече от 20 000 души. Заедно с турците загиват и някои християни, но по-голямата част от българите са спасени и изселени във Влахия (Stoicescu 1979: 99).

Сред превзетите крепости е и Свищов (Sistovo), където, по думите на самия влашки воевода, са убити 410 неприятели. Вероятно от този период са две каменни и три малки железни гюлета, открити при археологическите проучвания на „Калето“. Твърде е възможно от същата военна акция да са и някои от намерените сферични оловни куршуми за гладкоцевни пушки. Част от тях се откриват силно сплескани пред крепостните стени и явно са отскочили след направени отвън изстрели.

Няма как обаче да сме сигурни дали това не се е случило 130 години по-късно и по време на яростните нападения на друг влашки воевода – Михаил Храбри (обр. 7). Интересно е, че разполагаме със сведения от първата половина на XVI в. за числеността на гарнизона, подсигуривал вътрешното укрепление „Калето“ в мирно време. Според данъчен регистър от 1528/1529 г., когато не е имало военни действия, фортификационните съоръжения са поддържани едва от четирима войници, за чиято издръжка са отделяни годишно 22 390 акчета. Като сравнение за гарнизона на Никопол по същото време се отделят 92 632 акчета, а за този в намиращата се от другата страна на Дунав крепост Холъвник – 77 126 акчета (Ковачев 2006: 29).

Несъмнено обаче при война картината е била коренно различна. Тогава гарнизоните на крепостите са били значително подсилвани, за да могат да оказват съпротива на атаку-

ващите християни. Именно това се вижда в самия край на XVI в., когато влашката армия на Михаил Храбри на два пъти атакува дунавските крепости по османския бряг на Дунав.

Едното нападение се случва през 1595 г. и за него научаваме от писмо на влашкия воевода до краля на Полша Сигизмунд Ваза. „През зимата Михаил воевода, господарят на Влахия, на 9 ноември се разбунтува срещу турците и изби 800 еничари и други турци, които бяха там. После нападна крепостите Браила и Гюргево, които са във Влахия. След това мина от другия бряг на Дунав и опожари Никопол, Силистрия, Свистово, Видино и всички селища наоколо“ (Hurmuzaki 1890: 25 – 26).

От това съобщение не е ясно дали е опожарен само града, а вътрешното укрепление издържа обсадата. Със сигурност то устоява при второто нападение на Михаил Храбри. В негово писмо от ноември 1598 г. се казва, че околностите на крайдунавските градове отново са опустошени, но крепостите Силистра, Никопол, Орако (Оряхово), Fistell (Свищов) и други укрепления все още се владеят от турците и той (Михаил Храбри – Н. О.) иска да ги превземе тази зима (Hurmuzaki 1890: 415).

От XVII в. са запазени няколко описания на града, касаещи и укреплението „Калето“ на хълма „Чуката“. През втората четвърт на столетието по тези места минава известният турски пътешественик Мустафа бен Абдуллах Кятиб Челеби (Хаджи Калфа). Тогава той отбелязва кратко, но важно сведение за „Калето“. „Свищов има малка крепост върху един хълм, понеже е малко навътре от Дунав, вода се внася с коли“ (Хаджи Калфа 1938: 92). От текста става ясно, че във вътрешното укрепление на града е носена допълнително питейна вода, т. е. не е имало автономно водоснабдяване. Този факт се доказва при направените археологически проучвания.

Най-дълго и наситено с подробности описание през този век прави друг турски пъ-

тешественик, Евлия Челеби, чието съчинение е писано през третата четвърт на XVII в. Поради неговата важност за нашето изследване ще предадем откъса изцяло по единствената досега публикация на български език на този пасаж от пътеписа на Евлия Челеби (Гаджанов 1909: 656):

„Когато Гази Худавендигяр предприел завоеванието на Румелия, влашкият атаман „Свищов“ се уплашил и издигнал тази крепост, която после била завладяна от султан Баязид Вели. Свищов е войводагък и каза от 150 акчета в Никополския санджак. Има кехая и сердар. Крепостта е на Дунава на една стръмна височина, направена е от камък и има форма на четвероъгълник. Не зная каква окръжност има. На източната стена има една врата, а вътре са: къщата на коменданта на крепостта, една джамия, една казарма, достатъчно джепхана, няколко топове „шахи“ и каналите, през които водата тече в Дунава. Върховете на седемтях кули са покрити с тънки дъски. Варошът е извън крепостта, пак на дунавския бряг и се състои от 300 къщи“.

От този текст могат да се извлекат няколко важни подробности. Очевидно е, че става въпрос за вътрешното укрепление на намиращия се извън него град (вароша). То е построено още по време на Българското царство на стръмното възвишение „Чуката“ над Дунав. Евлия Челеби е добре осведомен, че завоеванието на България е започнато от Мурад, но е завършено от сина му Баязид, завладял Свищовската крепост.

Както показват и проведените разкопки, „Калето“ е изградено от камък и има план на четириъгълник. Тук преводът на Гаджанов става неточен и не е ясно за каква окръжност става дума – може би Евлия Челеби има предвид площта, обхвата на крепостта. Според него главната порта е от изток и тя действително е открита там при теренните проучвания. При разкопките са намерени и останки на една голяма сграда, която вероятно е била

казарма за войниците. Що се отнася до дома на коменданта и джамията, те може би са се намирили в масивната централна кула – донжон или в южната част на „Калето“, унищожена напълно при различни събития от XIX в. По аналогия с други подобни фортификационни съоръжения трябва да се приеме, че именно в кулите се намирили складовете за боеприпаси („джепхана“), а на бойните им площадки били разполагани големите крепостни оръдия „шахи“.

Интересно е уточнението, че кулите са завършвали отгоре с дървени покриви, както е прието в крепостното строителство от тази епоха. Не е ясно откъде иначе прецизният Евлия Челеби вижда седем кули. Толкова много защитни съоръжения от този тип няма как да се ситуират в малкото укрепление, а и не се откриват при археологическите проучвания. Може би пътешественикът е имал предвид някакви конструкции по стените с вид на кулички, които не са се запазили по-късно.

Много любопитен е пасажът, че водата се стичала през канали в Дунав. Тук за втори път след Хаджи Калфа става дума за водоснабдяването на крепостта. Ако в първия случай се визира доставката във вътрешността на питейна вода отвън, то сега, при положение, че преводът на Гаджанов е точен, се касае за оттичане чрез канализация на излишната вода. И действително в подземие то на голямата кула на укреплението е открита цистерна за вода. Може би Евлия Челеби е имал предвид канали за изпускане на излишната течност, както и за изхвърляне на дъждовните и снежните води.

Последен през XVII в. за „Калето“ пише унгарският пътешественик Янош Комароми при неговото пътуване покрай Дунав през 1697 г. Той описва Свищов (Sistó) като „голям град, населен с българи и турци на десния бряг на Дунав“. Много интересно е споменаването на неговата крепост, с което Кома-

роми завършва лаконичната си бележка. На унгарски език то звучи: „... vára is volt régen.“ (Magyarország 1861: 11). Този пасаж може да се преведе като, „...преди много време [тук] е имало замък“ или по-скоро „...имало е древен замък“. Някои съвременни автори обаче го тълкуват в смисъл, че в Свищов е съществувала стара крепост в окаяно състояние, която се нуждаела от грижи (Бур-Марковска 1977: 38; Kiel 2013: 465 – 467).

Свищовската крепост „Калето“ не е споменавана в писмените извори от XVIII в. За сметка на това се появяват няколко изключително важни изображения, които я показват във вида преди частичното ѝ разрушаване по време на руско – турската война в 1810 г. и последвалото изоставяне. Двете най-стари запазени изображения са създадени един век след описанието на Янош Комароми. Едното е тонирана гравюра на известния виенски художник Йохан Захариас Фрей от 1790 г. Тя е позната в няколко екземпляра, съхранявани в различни световни библиотеки и хранилища⁵. В България отлично копие от гравюрата е публикувано и при издаването на богатата колекция на д-р Симеон Симов (Атлас 2008: Карта № I.12, с. 71, 73 – 74) (**обр. 8**).

Второто изображение е уникален изглед от непознат автор на Свищов и неговата крепост, скициран през 1791 г. при сключването на прочутия Свищовски мирен договор (**обр. 9**). Самото оригинално гравирание е изпълнено във Виена около 1795 г.⁶ Това е много рядък

⁵ Един от добрите примери се намира в Австрийската национална библиотека, вж: Johann Zacharias Frey, *Sistovo in Bulgarien*, lithographia, 1790. Архивна единица № 18/Сл. № 19742731. Österreichische Nationalbibliothek, Austrian National Library: Inventarnummer: oai:baa.onb.at: 1031650 // https://www.bildarchivaustria.at/Pages/Search/Result.aspx?p_eBildansicht=2&p_ItemID=1 У нас фотокопие се съхранява в: Държавна агенция „Архиви“: Тонирана гравюра от Ян (Йохан) Фрей на Свищов. (Б.д.) ЦДА, ф. 2115К, оп. 3, а.е. 18.

⁶ В. Trattner (Т. Е. von), Виена, ок. 1795 г., 16,5 x 23. Antiquariat Clemens Paulusch GmbH (Берлин, Германия),

екземпляр от поредица, илюстрираща Австро – османската война от 1787 – 1791 г. Ще припомним, че този военен конфликт приключва с мир, сключен в една от къщите на крайдунавския град на 4 август 1791 г.

И в двете гравюри има много интересни подробности, подсказващи, че те отразяват реалния вид на крепостта в края на XVIII в. Преди всичко е важно да се определи позицията, от която е предаден изгледът на Свищов и неговата крепост. Тук ще използваме някои репери, появяващи се на определени места и при следващите хронологически изображения. При тях винаги позицията на художника е от днешния румънски бряг на Дунав, където има няколко характерни островчета.

Също така е важен възпроизвежданият релеф. Това е хълмът „Чуката“ с крепостта „Калето“ на преден план и развиващите се наоколо същински град и подградия. Вляво и вдясно винаги са отбелязани двете характерни низини – Вардимската на изток и Беленската на запад. На заден план са невисоките възвишения на Свищовското плато (н. в. 240 м), което е част от хълмистата Дунавска равнина.

В гравюрите съществуват и други повтарящи се детайли. Особено важно е задължителното присъствие на една малка джамия, намираща се почти до реката и недалеч от пристанището на Свищов. Важни са и прорязващите северната страна на хълма „Чуката“ пътища, които до голяма степен съвпадат с днешните улици и алеи. Най-сетне в гравюрите и литографиите много често на североизточния склон на това възвишение се виждат две или три изолирани каменни сгради, които са точно на мястото, където и днес е старинната църква „Св. Димитър“.

Всички посочени опорни точки сочат, че в двете най-ранни гравюри и в повечето последвали изображения, художниците из-

оригинален номер на продавача 318101.

бират позиция за рисуване на влашкия бряг в североизточна посока от хълма „Чуката“. Археологическите проучвания показват, че четириъгълното укрепление „Калето“ е разположено почти точно по посоките на света със съвсем леко отклонение на югоизток. При това положение на изображенията обикновено се виждат главно източната и северната стена на крепостта. Съобразно ракурса се забелязват и някои подробности на заден план.

Сега нека се насочим към общия вид и състоянието на „Калето“, както го показват рисунките от 1790 и 1791 г. В творбата на Йохан Захариас Фрей четириъгълното укрепление е предадено с редица детайли. То има две също четириъгълни кули, позиционирани на североизточния и югоизточния ъгъл. Горните им части са силно обрушени и очевидно не са поправяни в последните столетия. В същото състояние е и бойната пътека на куртината, където от изток се виждат подобни на кулички издатъци (може би забелязаните от Евлия Челеби?). По стената и по двете масивни кули се наблюдават няколко прозорци и бойници.

Източната стена е предадена в силна сянка, което затруднява да се видят подробности. Все пак по средата между двете ъглови кули слабо се забелязва врата. Като че ли порта има и на северната стена, но при внимателно вглеждане се разбира, че това по-скоро е контрафорс, укрепващ зида над стръмния северен склон. Тези укрепления са отбелязани и на други по-късни рисунки. Те се откриват на същото място и при археологическото проучване.

Изключително важен детайл в гравюрата на Йохан Захариас Фрей са трите артилерийски позиции, отбелязани по склона непосредствено под северозападния ъгъл на „Калето“. Ясно личат дървените палисади, зад които са монтирани тежки оръдия, насочени на северозапад.

Тези позиции се твърде показателни, тъй като същите са обозначени на направена-

та само година по-късно рисунка, отразяваща сключването на Свищовския договор от 1791 г. Тази картина очевидно е дело на военен специалист и разузнавач, защото трите оръдейни площадки извън крепостта са маркирани щателно и с текст: *Ausgerichtete Canonen*. Отбелязан е също самият град (*die Stadt Sistov*), предградието (*Vorstadte*) и малкия квартал около пристанището (*Vasserstadt*). А на самият хълм „Чуката“ е *Altes Schlose* – „стария (древния) замък“ – определение, което поразително съвпада с направеното от Янош Комароми век по-рано.

Крепостта във втората гравюра е предадена доста отдалеч и затова липсват такива подробности, които биха ни позволили да забележим регистрираните в първия пример разрушения. Без съмнение обаче е видно, че укреплението е четириъгълно и с близка до описаната по-горе ориентация. Също така са явни двете четвъртити кули на югоизточния и североизточния ъгъл. Отбелязани са и бойници, подредени в един ред на куртината и по-високо – на кулите.

Информацията от тези две гравюри се допълва с данните от още поне четири други изображения⁷. Отпечатъци от тези гравюри и литографии са публикувани в някои книги и албуми от първите десетилетия на XIX в. (Kunike 1826; Beattie 1845), а се откриват и в частни колекции или антикварни къщи. Фотокопия на част от тези изображения се намират у нас в богатата сбирка на Държавна агенция „Архиви“.

Макар споменатите албуми да са публикувани след големите разрушения на крепостта от 1810 г., те отразяват ситуация отпреди това. В някои случаи без съмнение замъкът е украсен в духа на господстващото тогава увлечение по неоготиката. Така напри-

⁷ Това са тези изображенията, които успяхме да издирим. Не изключваме възможността да се появят и други картини, представящи Свищов и неговата крепост от края на XVIII и началото на XIX в.

мер няма как цялата крепост да е натруфена с 6 – 7 причудливи кули и кулички, както е при две от гравюрите в албума на А. Кунике. Но дори и при тях се наблюдават реални репери като островите в Дунав, джамията при пристанището и присъствието на църквата „Св. Димитър“. Освен това красивите кулички са някак изкуствено „прикачени“ към крепостта, която очевидно е полуразрушена и в окаяно състояние (**обр. 10, 11**).

Две от публикуваните в сборника на Кунике гравюри определено заслужават по-специално внимание. Техни чернобели и цветни копия се съхраняват и в българската Държавна агенция „Архиви“⁸. Гледната точка на художника е отново на влашкия бряг и североизточно от Свищов, налице са джамията при пристанището и църквата „Св. Димитър“. Именно при тези гравюри обаче щателно и детайлизирано е обозначен контрафорса от север на крепостта „Калето“, показан и на рисунката на Йохан Захариас Фрей и разкрит при нашите разкопки. Добре се вижда, че укреплението разполага с две четириъгълни кули в североизточния и югоизточния ъгъл. Също така се забелязват сериозни обрушвания, подобни на тези в гравюрата от 1790 г. (**обр. 12, 13**).

Най-сетне в този вид крепостта „Калето“ е показана в едно изображение, публикувано в издадена през 1845 г. в Лондон книга за историята и топографията на земите край Дунав (Beattie 1845: 225 – 226). По каталога на Antiquariat Steffen Völkel GmbH (Seubersdorf, Германия) това е гравюра върху дърво от 1880 г., но очевидно според британската публикация това произведение е много по-ранно и отразява ситуация от началото на века. Много интересна е констатацията на английския автор, че „разположението на този град е поразително – особено това на замъка, който

увенчава високо възвишение, но сега е в напълно порутено състояние“ (**обр. 14**).

Този път художникът се намира доста на изток на левия бряг на Дунав. По тази причина замъкът на хълма „Чуката“ изглежда съвсем дребен. Самият Свищов също се губи в далечината, но все пак се забелязват някои от нашите основни репери – джамията на брега и основния път, съвпадащ със сегашната асфалтирана улица над днешното пристанище. Това позволява да определим ориентацията по посоките на света, която е същата като при останалите гравюри. На източната стена на крепостта ясно се виждат двете четвъртити кули на североизточния и югоизточния ъгъл. Колкото да е умалено изображението се убеждаваме, че крепостта наистина е в плачевно състояние.

От описанията на пътешествениците и всички разгледани рисунки могат да се изведат някои сигурни изводи за облика и състоянието на укреплението „Калето“ в края на XVIII – самото начало на XIX в. Без съмнение то е с неправилен четириъгълен план и е разположено почти точно по посоките на света. Главната порта е от изток, но поради използвания ракурс във всички изображения не е ясно, дали няма още врати от другите страни. Очевидно укреплението има две кули с четвъртитата форма, които са разположени на североизточния и югоизточния ъгъл на куртината.

По крепостните зидове се забелязват редици от бойници и прозорци. Възможно е върху стените и кулите да има някакви допълнителни съоръжения от дърво, каменна или тухлена зидария. Много е важен контрафорсът от север, означен на някои от гравюрите и открит по археологически път. Той вероятно е добавен след първоначалното строителство на крепостта с цел да предотврати свличането по склона.

Общото впечатление за състоянието на укреплението е за занемареност и разру-

⁸ ЦДА, ф. 2115К, оп. 3, а.е. 19 /сл. № 19742733/ и 20 /сл. № 19742735/.

ха. На места кулите са срутени в горните си части, а зъберите на стените не са запазени почти никъде. Очевидно през този период „Калето“ не било сигурна и яка защита при обсада. Подобно на редица примери от епохата, старата крепост е използвана по-скоро за администрацията, за казармени и складови помещения (Frolova 2019: 89). Същинската отбрана е била изнесена извън стените. За това свидетелстват модерните артилерийски позиции, отбелязани специално от австрийците през 1791 г.

Завършилата със Свищовския мир война от 1788 – 1791 г. е последна между Османската империя и империята на Хабсбургите. Не е така обаче положението с другата голяма сила в европейския Югоизток – Руската империя. Тя също воюва победоносно с Турция в края на XVIII в., но сключва мир с Високата порта през 1792 г.

Поредният конфликт между Русия и Османската империя избухва през 1806 г. и е част от голямата европейска война, която по това време бушува из целия континент. Военните действия се водят на Балканите и в Кавказ. За нашето изследване е важен вторият етап на конфликта, започнал през 1809 г. В началото на март 1810 г. за главнокомандващ на Балканския фронт е назначен генерал Николай Каменский, който предприема интензивно настъпление на юг от Дунав, завладявайки Силистра и Разград. Лятото минава в непрекъснати сражения, като кулминация е битката при Батин в сливането на реките Янтра и Дунав на 26 август 1810 г. Именно след разгрома на турската армия в това сражение руските войски се изправят пред Свищовската крепост.

Тази обсада на крайдунавския град не е особено коментирана в българската историческа наука. Когато се споменава накратко, то това е главно във връзка с последвалото опожаряване на Свищов от руските войски на 14 септември (Кръстовден), наречено от местно-

то население „изгорялство“ (Николова 2006, 46). Смята се, че именно тогава е разрушена и старата българска крепост „Калето“ (Кузев 1981: 153; Радков, Донеvски 2007: 44).

Едва преди десетина години се появи студията на Н. Данова, която въведе в научно обръщение дневника на прекия участник в събитията Александър Ланжерон, както и някои други данни (Данова 2010: 161 – 176). Всички факти свидетелстват, че веднага след победата при Батин руският главнокомандващ генерал Н. Каменский издава заповед да бъдат атакувани базираните в Свищов турски части (**обр. 15**). Прякото командване е поверено на генерал граф Емануел дьо Сен – При, който, както и Ланжерон, е френски благородник на руска служба.

Александър Ланжерон описва подробно атаката на Свищов с артилерия, пехота и кавалерия, последвалите преговори и капитулация, както и опожаряването на града. Към този разказ следва да се добавят данните от френски и руски военни източници, анализиращи през целия XIX в. тази война. Трябва да се имат предвид и спомените на руски офицери, участвали във военната операция. Именно в тях се прокрадват и някои сведения за съдбата на древната крепост „Калето“ на хълма „Чуката“.

В техните описания се усеща явно неодобрение и несъгласие с жестоката заповед на генерал Каменский да бъде опожарен Свищов. Така инженерният офицер З. Мартос искрено съжалява за изгарянето на „Систов, град древен и много красив, с който България се славеше от няколко века“. „Обгорелите стени на града и неговият замък, построен на най-високия хълм, правеха гледката още по-мрачна. Зеленината в околните градини я правеше още по-привлекателна за взора и представляваше [ярък] контраст [на пожарещето] (Мартос 1893).

В същия дух са спомените на А. Бенкендорф, който разказва как са превзети гра-

довеете Браилово, Силистрия, Русчук, Журжа, Систово и Никопол, а Свищов е изгорен и разрушен до основи. Там „беше изчезнало всичко, което се е намирало зад пределите на старата крепост, чиито антични стени бяха здраво строени от гърци и римляни...“ (Бенкендорф 2012: 169 – 170).

Твърде подробен и любопитен е разказът на свищовляята Васил Манчов (1832 – 1907). Той описва местоположението на старата крепост: „Първата бърчина (хълмовете край Дунав – Н. О.) е издигната приблизително от 60 до 70 метра. Най-издигнатата ѝ страна е Калето (Sisto)...Самият град е построен на яко землище. Горе на Чуката върху голи камъни е било въздигнато от римляните Калето“ (Манчов 1982: 13 – 14).

От всички налични извори се разбира, че по това време Свищовската крепост е имала много по-големи размери, отколкото тези на малкият замък „Калето“. Очевидно става дума за изнесени далеч пред него модерни ровове и редути, от които днес не е запазено нищо. Според източниците, след капитулацията на Свищов слагат оръжие 1500 души гарнизон и до 20 000 въоръжени жители, а са пленени 50 оръдия, 8 знамена, 67 бурета с барут и 70 кутии с боеприпаси (явно куршуми и гюлета). Както се каза, към началото на XIX в. старият български замък е бил занемарен и вероятно е използван основно за казарма и складове.

Досега се смяташе, че той е бил взривен от руските войски едновременно с опожаряването на града. Ал. Ланжерон говори за това събитие твърде общо, като споменава за заповедта на генерал Каменский към граф дьо Сен – При „да разруши и да изостави Свищов“. В този дух са и становищата на френските анализатори, които споменават единствено за развалините, останали след Сен – При (La Coste 1825: 156 – 157; St. Denis 1844: 300). А. Бенкендорф също пише твърде общо, че Свищов е изгорен и разрушен до ос-

нови, а А. Мартинов пояснява, че „граф Сен – При срива Систовските укрепления“. Що се отнася до българските свидетели, те оплакват единствено опожарения си град.

В голямото си изследване върху войната от 1806 – 1812 г. видният руски военен историк и генерал – лейтенант А. Михайловский – Данилевский заключава: „Граф Каменский заповяда да бъдат сривани укрепленията на Систов и да не се полага усилие да се задържи тази крепост, за да не разширява заеманото от армията пространство“ (Михайловский-Данилевский 1843: 88). И ето, че тук достигахме до единственото сигурно сведение, че стария замък „Калето“ на хълма „Чуката“ е бил нарочно унищожен. В мащабното проучване на същата война от генерал – майор А. Петров това е изрично упоменато: „Генерал Каменский заповяда на отряда на Сен – При да прехвърли на левия бряг на Дунав цялата взета в Свищов плячка, да запали града, да разруши до основи укрепленията и да взриви цитаделата“ (Петров 1887: 145).

В този много важен пасаж отчетливо се прави разлика между вътрешната крепост и външните укрепления на Свищов. И ако заповедта очевидно е изпълнена добре за изнесените редути и ровове на голямата турска крепост, то за щастие старата цитадела е оцеляла в една или друга степен. Самите очевидци свидетелстват за обгорелите, но високо запазени след пожара стени на вътрешното укрепление, строено здраво, според тях, от гърци и римляни.

Една находка от проведените през 2019 – 2021 г. археологически проучвания на „Калето“ хвърля светлина върху разрешаването на тази загадка. При разкриването на участъка в северозападния ъгъл на крепостта през 2020 г. ние се натъкнахме на подземен коридор. Първата идея бе за таен изход от укреплението, но разкопките от 2021 г. показаха, че коридорът се спуска на близо 3 м под подовото ниво и достига до неголямо облицовано

с дърво помещение. Очевидно става дума за уникално запазен зимник за съхраняване на най-лесно развалящи се продукти – най-вече месо.

Но най-интересният момент е, че върху каменен блок в стената на коридора се разчитат дълбоко и прецизно врязаните латински букви L. L. H. и годината 1810. Явно това е автограф и то на човек, който не е нито турчин, нито славянин. А годината без никакво съмнение насочва към съдбоносните събития около опожаряването на Свищов и взривяването на цитаделата (**обр. 16**).

Известно е, че в руската армия е имало много военнослужещи от западноевропейските страни. Такива са били дори и висши командири като французите граф Емануел дьо Сен – При и офицерът Александър Ланжерон. Вероятно често са използвани и чужденци, свързани със специални задачи, каквито са подривните дейности. Тези разсъждения насочват към мисълта, че инициалите в подземния коридор са оставени от някой от сапърите, залагали фугасите за унищожението на Свищовската крепост. По неизвестни причини операцията не е успяла напълно и взривяването не се е получило по най-удачен начин. Така крепостта оцелява във високо запазен вид и след „изгорялството“.

Макар по негово време да са били направени само частични археологически разкопки на „Калето“, този факт не е убягнал на Ал. Кузев в неговата важна статия за Свищовската крепост. Варненският археолог е категоричен, че укреплението не е било разрушено напълно (Кузев 1981: 153 – 154). Той използва издаден през 1827 г. руски доклад за Свищов – град, който „бил някога крепост, но от последната война, когато тя била заета и съборена от руските войски, турците не правили повече укрепления, а изглежда и нея оставили... На върха на хълма, доста издигнат, се виждат развалините на стар замък, с много кули“ (Йоцов 1939: 140).

Тук отново, както при изследването на А. Михайловский – Данилевский, ясно се различават външните укрепления на Свищов от цитаделата. Нейните стени са запазени високо, но самата тя е изоставена от турците. Ал. Кузев цитира спомени на местни жители по изданието на Ст. Ганчев, според които при взривяването от 1810 г. изгорял само покривът на крепостта, ала дървените рамки на прозорците и вратите се запазили, както и стените (Ганчев 1929: 43). Впрочем части от запазени греди са оцелели и днес.

Свищов се съвзема сравнително бързо от преживяното нещастие и става проспериращ възрожденски град. Но какво се случва с древното укрепление на хълма „Чуката“? (**обр. 17**). В това отношение трябва да се имат предвид руските военни сведения, събирани преди поредните войни с Османската империя. Така през 1828 – 1829 г. руските топографи правят пълно заснемане на североизточните части от България (Геворкян 2011: 199). През 1829 г. е снета в двуверстов мащаб карта, „затваряща пространството между Балканите, Дунав и градовете Рахово (Оряхово – Н. О.), Враца, Габрово, Търново и Систово – около 13 000 версти“ (Исторический очерк 1872: 179).

През третата четвърт на века руските разузнавачи обикалят бреговете на Дунав, използвайки като информатори и българите. Тази активност продължава чак до руско – турската война от 1877 – 1878 г., при която е освободена България. Тя се засилва особено през 50 – 70 – те години на века под формата на разузнавателно – топографски дейности, а в руските донесения често се споменава и Свищов (Исторический очерк 1872: 586). В началото на 1877 г. всички разузнавателни данни са събрани в донесението „Сведения за състоянието на различни крепости и укрепления по Дунав и Придунавска България“. В това число е и „Описание на град Систово с два чертежа“, където са дадени кратки сведения за града. Важен шпионин е

някой си Велико, който чрез Хр. Бръчков разбира, че в Свищов е базиран само един табор (батальон – Н. О.) с 400 души, една батарея от 6 оръдия и 1000 – 1500 души башибозук (Алексеев 2010: 110 – 122).

Събраните сведения в значителна степен се потвърждават при основния десант на руските войски през Дунав, извършен на 15/27 юни 1877 г. именно при Свищов. Видният военен журналист и писател Всеволод Крестовский прави подробно описание на Свищов в първите дни след форсирането на Дунав от руската армия. Авторът дава кратки бележки за основаването на Систов по времето на Римската империя, като визира „древните укрепления в западния край на града, разрушени от турците по време на тяхното нашествие в тези земи“. И именно тук журналистът оставя интересно описание: „На най-високата крайбрежна скала се извисяват развалините от древно укрепление. Сега някакъв българин е забил там висок прът с руския национален флаг“ (Крестовский 1879: 374 – 375).

В. Крестовский не е оставил изображение на останките на крепостта, но такова неочаквано намираме в едно немско издание от 1878 г. В него подробно се описват различни части на Османската империя, включително десния бряг на Дунав. Там е публикувана гравюра, която е изпълнена по същото време. Тя е придружена от текст, който гласи: „Над града (Свищов – Н. О.) амфитеатрално се издига покрит с овощни градини хълм, на който се намират рушащите се руини на живописен средновековен замък“ (Hellwald 1878 – 1879: 28 – 29) (**обр. 18**).

Тази рисунка е много рядка и е твърде важна за нашето изследване. Гледната точка на художника е същата, каквато се наблюдава при по-ранните гравюри – откъм североизток. Той обаче не е на румънския бряг, а много по-близо и вероятно на кораб в реката. Главното е, че се виждат нашите основни ре-

пери – малката джамия на брега и пристанището на Свищов. Точно над тях се намират останките от крепостта.

Сходството в гледната позиция на рисувачите дава възможност да се съпоставят отделните детайли в изображенията от различните епохи. На хълма „Чуката“ се забелязват същите дълбоки природни прорязвания, през които минават направените от векове пътища. Най-важни са руините на двете кули на замъка, разположени на ъглите на източната му стена. За разлика от ранните гравюри, в рисунката от 1878 г. те вече са високо стърчащи развалини. Днес ние разкриваме същите фортификационни съоръжения, разбира се, запазени на по-малка височина.

Тези две сведения са много важни, защото от една страна показват, че турците наистина не са предприели никакви мерки за възобновяване на старите укрепления (**обр. 19**). От друга те свидетелстват, че „Калето“ е в развалини – за В. Крестовский и за неизвестния автор на гравюрата то е археологически паметник, живописен древен замък, дошъл от едни отминали времена. Без съмнение това тотално разрушение не се е случило през 1810 г., а някъде през краткия период до руско – турската война от 1877 – 1878 г. И в този вид „Калето“ ще бъде отбелязвано отгук насетне в края на XIX и през целия XX в. до съвременните разкопки. Именно така изглежда някогашният замък на средновековния български град на доста многобройните фотоснимки и пощенски картички, появили се през това столетие (**обр. 20 – 23**).

Най-ранната запазена фотоснимка на „Калето“ обаче е много по-ранна. Става дума за извънредно интересно и уникално изображение, появило се за пръв път в блога на Л. Тошев.⁹ Единственото обозначение върху него е един неясен знак, направен в долния десен ъгъл. Всичките ни усилия да бъде из-

⁹ http://toshev.blogspot.com/2013/12/blog-post_31.html.

дирен първоизточника на тази фотография останаха без резултат.

За разлика от предишните гравюри, гледната точка в случая е от северозапад, най-вероятно отново от румънския бряг. Това позволява „Калето“ да се огледа от един непознат досега ъгъл, но и от тази позиция се забелязват всички използвани репери – пристанището, махаличката наоколо, пътищата по хълма „Чуката“ и крайбрежната джамия. Макар изображението да не е особено четливо, ясно се вижда църквата „Св. Димитър“, която при този ракурс се намира точно под укреплението (обр. 24).

Когато се разглежда облика на „Калето“ на снимката, преди всичко прави впечатление значителната запазеност на крепостните стени. Всъщност замъкът е почти съхранен, като липсва само бойната пътека на куртината и дървените части. Без съмнение той има четириъгълна форма. Ясно е, че на изцяло видимите северна и западна стена няма кули. Забелязват се обаче някакви високо стърчащи части на заден план. Внимателният поглед показва, че със сигурност се виждат останките от североизточната ъглова кула, гледаща към Дунав. Много е вероятно другите видими зидове да са от някои вътрешни постройки и от втората ъглова кула на Свищовския замък, намирала се в югоизточния ъгъл. Напълно непознат досега детайл е портата на западната стена, която няма как да се види при ракурса от по-ранните гравюри.

Кога може да се е появила тази важна фотоснимка? Фотографията е изобретена през 30 – те години XIX в. и веднага възниква идеята за заснемане на военни събития, което да удовлетвори нарастващото желание на хората да бъдат информирани. Още тогава фотографите искат да уловят максимално точно динамиката на битката, но техническите несъвършенства не позволяват това. Ранната форма на фотографията, дагеротипът, генерира едно изображение с помощта на сребърна

медна плоча и проявяването отнема много време. За да направи снимка, обектът трябва да бъде напълно неподвижен за няколко минути.

Тъй като първите фотографии не са могли да снимат движещи се обекти, те правят снимки на укрепления, войници и на полесражението преди и след боя. За най-ранни опити с дагеротип се приемат окупацията на Салтильо по време на мексикано – американската война (неизвестен фотограф от 1847 г.) и този на Джон Маккош, направил серия снимки при Втората англо – сикхска война от 1848 – 1849 г.

Първите официални военни снимки са поръчани от британското правителство в началото на Кримската война. През март 1854 г. на Гилбърт Елиът е възложено да заснеме руските укрепления по крайбрежието на Балтийско море. Но за пръв военен фотограф е провъзгласен Роджър Фентън, отразил доста подробно военните действия на Кримския полуостров.

Очевидно руският Генерален щаб е бил силно заинтересуван от състоянието на турските укрепления по поречието на Дунав по време на същата тази война, която започва именно оттам през юни 1853 г. Руските висши военни бързо са разбрали възможностите на фотографията в разузнаването. Ето защо през 1855 г. е учреден Фотографски отдел към Военно – топографското депо, но той дава реални резултати доста години по-късно (Исторический очерк 1872: 471 – 472).

И все пак е имало един човек, който може би е помогнал на руската армия в това отношение. Става дума за етническият унгарец от Трансилвания Карол Поп де Сатмари, който по-късно става придворен художник и фотограф в румънския кралски двор. Първите опити във фотографията той прави още през 1848 г., а през 1850 г. открива студио в Букурещ. Негово дело са най-известните снимки на Васил Левски.

Карол Поп де Сатмари живо се интересува от избухналата Кримска война. Още през 1853 г. той оборудва специален фургон с тъмно помещение за обработка на стъклените плаки и тръгва по левия бряг на Дунав, снимайки пейзажи, укрепления и бойни полета, а също така руски и турски офицери и войници. Сред шедъврите му е фотоснимката на обсадата на Силистра през май 1854 г. А през април същата година фургонът на фотографа е обстрелян от турската артилерия край град Олтеница срещу Тутракан по подозрение, че е руски шпионин. Последното не е доказано, но е твърде възможно, предвид естеството на снимките му.

Карол Поп де Сатмари прави в няколко копия албум с 200 свои снимки от този етап на Кримската война и ги представя на Парижкото световно изложение през 1855 г. Съдържанието на този албум обаче днес е известно единствено по описанията на френския рецензент Ерне Лакан в неговата брошура (Lacan 1856). Въобще колекцията на Карол Поп де Сатмари има много злочеста съдба и нито един от екземплярите на албума не оцелява до днес (Ionescu 1998: 71 – 82). Историците са на мнение, че фотографиите на Сатмари остават по-непознати от тези на Фентън единствено поради факта, че не са съхранени. Днес в Библиотеката на Румънската академия на науките се пазят едва няколко снимки, както и стъклени плаки от първите опити на Карол Поп де Сатмари, които още не са копирани. Историкът Адриан – Силван Йонеску си е поставил за цел да търси по целия свят оцелели негови творби. Именно той успява да открие снимката с атаката на Силистра от май 1854 г. (Ionescu 1998: 71 – 82).

Ето защо смятаме, че е твърде вероятно неопределената фотоснимка на Свищовската крепост да е дело именно на Карол Поп де Сатмари. Както вече се каза, той се е занимавал и с дейности, които са надхвърляли задачите му на фотограф. Така през февруари

1860 г. му е възложено да изготви литография на картата на Влахия, базирана на първото подробно географско проучване на района, направено от австрийците по време на Кримската война (Bartos-Elekes et al. 2013).

По всяка вероятност снимката на крепостта „Калето“ е била допълнително ретуширана. Художественият ретуш се въвежда се във фотографската практика около 1850 г., за да компенсират несъвършенствата на новата технология. Тогава с помощта на четка, акварел, пастели и моливи целият отпечатък на фотоснимката се обработва допълнително. Между другото този метод е представен именно на Парижкото световно изложение през 1855 г. и получава много топъл прием. Тук трябва да се припомни, че Карол Поп де Сатмари е бил преди всичко художник, чиито картини са били високо оценени за времето си (Ionescu 2013).

Ако нашите разсъждения са в правилна посока, то въпросната снимка на „Калето“ е правена в периода 1853 – 1854 г. Изображението отговаря на известните факти, че след драмата от 1810 г. е изгорял само дървеният покрив на вътрешното укрепление на Свищов, но въпреки това то е било изоставено от турците. Съвсем нормално с времето кулите и стените да са започнали да се рушат, но е необяснимо как само няколко десетилетия по-късно, в 1877 – 1878 г., замъкът вече е изцяло руина и се разглежда от очевидците като археологическа старина. Явно междуременно е станало някакво събитие, довело до тотално унищожение на хилядолетната крепост.

А такова събитие има и то се случва отново през Кримската война, но в нейните по-късни фази. Продължителният конфликт изтощава напълно силите на и без това изоставащата икономически и военно Османска империя. Независимо че основните военни действия се развиват на Кримския полуостров, турците е трябвало да укрепяват дунав-

ската граница, откъдето именно започва войната.

Ето защо те започват изграждането на голямата казарма „Йени къшла“, намирала се до известната Часовникова кула в Свищов. За кариера при строителството се използват останките на близката изоставена крепост „Калето“ на хълма „Чуката“ (Радков, Донеvски 2007: 45). Според Ал. Кузев древната твърдина тогава е подложена на жестоко разрушение, довел до унищожението ѝ (Кузев 1981, 148). Именно в такъв жалък вид я заварва Феликс Каниц, започнал пътешествията си из българските земи през 1860 г. (Kanitz 1882, I: 95; II: 28).

При разкопките от 2019 – 2021 г. стана ясно, че добре одяланите лицеви камъни от видимите части на стените са буквално „обелени“ и е останал само неизползваемият

вътрешен пълнеж. Когато се слиза в дълбочина, се откриват незасегнати части, до които очевидно строителите на казармата не са могли да се доберат. Цялата южна половина на крепостта пък очевидно е взривена, за да може по-лесно да се добива подходящия за строителство материал. Там днес се откриват единствено разхвърляните масивни късове от емплектона на стените, без никакви запазени *in situ* лицеви камъни.

Така именно строителството на турската казарма „Йени къшла“, а не събитията по време на „изгорялството“, е унищожило окончателно крепостта „Калето“. Вероятната фотоснимка на Карол Поп де Сатмари обаче ни дава много точна представа за финалния вид на старата българска твърдина. И тя изцяло се потвърждава от данните на археологическите разкопки.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Алексеев 2010:** М. Алексеев. *Военная разведка в Российской империи*. Москва, 2010. [M. Alekseev. *Voennaya razvedka v Rossiyskoy imperii*. Moskva, 2010.]
- Андреев 1993:** Й. Андреев. *България през втората четвърт на XIV в.* Велико Търново, 1993. [Y. Andreev. *Balgaria prez vtorata chetvart na XIV v.* Veliko Tarnovo, 1993.]
- Атлас 2008:** Атлас. *Българските земи в европейската картографска традиция (III – XIX в.)*. (Д. Стоименов, съставител). София, 2008. [Atlas. *Balgarskite zemi v evropeyskata kartografska traditsia (III – XIX v.)*. (D. Stoimenov, sastavitel), Sofia, 2008.]
- Беков 2013:** В. Беков. Хипотеза за локализацията на Securisca (пътна станция и военен лагер на Крайдунавския път) – под крепостта на Змийската канара, между с. Драгаш войвода и Никопол). – *Журнал за исторически и археологически изследвания*, 2013. [V. Bekov. Hipoteza za lokalizatsiyata na Securisca (patna stantsia i voenen lager na Kraydunavskia pat) – pod krepostta na Zmiyskata kanara, mezhdu s. Dragash voyvoda i Nikopol). – *Zhurnal za istoricheski i arheologicheski izsledvania*, 2013.]
- Бенкендорф 2012:** А. Бенкендорф. *Воспоминания 1802 – 1837*. Москва, 2012. [A. Benkendorf. *Vospominaniya 1802 – 1837*. Moskva, 2012.]
- Бур-Марковска 1977:** М. Бур-Марковска. Балканите и унгарския пазар през XVIII в. София, 1977. [M. Bur-Markovska. *Balkanite i ungarskia pazar prez XVIII v.* Sofia, 1977.]
- Владислав Граматик 1983:** В. Граматик. Разказ за пренасянето на мощите на св. Иван Рилски в Рила. – В: *Старобългарска литература, III*, 1983. [V. Gramatik. Razkaz za prenasyaneto na moshtite na sv. Ivan Rilski v Rila. – V: *Starobalgarska literatura, III*, 1983.]
- Гаджанов 1909:** Д. Гаджанов. Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII в. – *Периодично списание*, XXI, 70, 1909, 639 – 724. [D. Gadzhanov. Patuvane na Evlia Chelebi iz balgarskite zemi prez sredata na XVII v. – *Periodichno spisanie*, XXI, 70, 1909, 639 – 724.]
- Ганчев 1929:** С. Ганчев. *Свищов. Принос към историята му*. Свищов, 1929. [S. Ganchev. *Svishtov. Prinos kam istoriyata mu*. Svishtov, 1929.]
- Геворкян 2011:** С. Геворкян. Офицери на руското Военно – Морско Флота у истоков отечественного мерзлотоведения. – *Пространство и време*, 5, 2011, 194 – 202. [S. Gevorkyan. Ofitseray russkogo Voенно – Morskogo Flota u istokov otechestvennogo merzlotovedeniya. – *Prostranstvo i vremya*, 5, 2011, 194 – 202.]
- Данова 2019:** Н. Данова. Един неизползван извор за историята на Свищов. – В: *Просвета и промяна. Сборник в чест на чл. – кор. ст. н. с. д. и. н. Румяна Радкова и по случай 150 – годишнината на Болградската гимназия*. София, 2010, 161 – 176 // toshev.blogspot.com > 2015/09. [N. Danova. Edin neizpolzvan izvor za istoriyata na Svishtov. – V: *Pros-veta i promyana. Sbornik v chest na chl. – kor. st. n. s. d. i. n. Romyana Radkova i po sluchay 150 – godishninata na Bolgradskata gimnazia*. Sofia, 2010, 161 – 176]
- Димитров 1977:** С. Димитров. Управителят на Провадийската крепост по време на османското нашествие. – *Векове*, 1977, 4, 40 – 45. [S. Dimitrov. Upravitelyat na Provadiyskata krepost po vreme na osman-

skoto nashestvie. – *Vekove*, 1977, 4, 40 – 45.]

Иванов 1983: С. Иванов. Оборона Византии и география „варварских“ вторжений через Дунай в первой половине VI в. – *Византийский временник*, XLIV, 1983, 27 – 47. [S. Ivanov. Oborona Vizantii i geografiya „varvarskih“ vtorzheniy cherez Dunay v pervoy polovine VI v. – *Vizantiyskiy vremennik*, XLIV, 1983, 27 – 47.]

Исторический очерк 1872: *Исторический очерк деятельности Корпуса военных топографов (1822 – 1877)*. Санкт Петербург, 1872. [Istoricheskiy ocherk deyatelnosti Korpusa voennayh topografov (1822 – 1877). Sankt Peterburg, 1872.]

История Византии 1967: История Византии, II (отв. редактор А. Каждан). Москва 1967. [Istoriya Vizantii, II (otv. redaktor A. Kazhdan). Moskva 1967.]

Йоцов 1939: Б. Йоцов. От Тулча до Цариград. – *Родина*, II, 2, 1939, 131 – 153. [B. Yotsov. Ot Tulcha do Tsarigrad. – *Rodina*, II, 2, 1939, 131 – 153.]

Кийл 2017: М. Кийл. Свищов и районът през XV – XIX в. Поселищна история, историческа демография и последици от войните в една равнинна област на Дунавска България. – В: *България под османска власт, Събрани съчинения*. София, 2017, 219 – 236. [M. Kiyul. Svishtov i rayonat prez XV–XIX v. Poselishtna istoria, istoricheska demografia i posleditsi ot voynite v edna ravninna oblast na Dunavska Balgaria. – V: *Balgaria pod osmanska vlast, Sabrani sachinenia*. Sofia, 2017, 219 – 236.]

Ковачев 2006: Р. Ковачев. Никополският санджак в началото на XVI в. според регистър от Истанбулския османски архив. – *Исторически преглед*, 2006, 3 – 4, 20 – 48. [R. Kovachev. Nikopolskiyat sandzhak v nachaloto na XVI v. spored registar ot

Istanbulskia osmanski arhiv. – *Istoricheski preglad*, 2006, 3 – 4, 20 – 48.]

Крестовский 1979: В. Крестовский. *Двадцать месяцев в действующей армии (1877 – 1878)*, I. Санкт Петербург, Типография Министерства Внутренних Дел, 1879. [V. Krestovskiy. *Dvadtsaty mesyatsy v deystvuyushchey armii (1877 – 1878)*, I. Sankt Peterburg, Tipografiya Ministerstva Vnutrennih Del, 1879.]

Кузев 1970: А. Кузев. Пътеписни бележки за българските земи от 1385 г. – *Археология*, 1970, 4, 68 – 70. [A. Kuzev. Patepisni belezhki za balgarskite zemi ot 1385 g. – *Arheologia*, 1970, 4, 68 – 70.]

Кузев 1981: А. Кузев. Свищов. – В: *Български средновековни градове и крепости, IV Градове и крепости по Дунав и Черно море* (Съставители Александър Кузев, Васил Гюзелев). Варна, 1981. [A. Kuzev. Svishtov. – V: *Balgarski srednovekovni gradove i kreposti, IV Gradove i kreposti po Dunav i Chernomore* (Sastaviteli Aleksandar Kuzev, Vasil Gyuzelev). Varna, 1981.]

Леунклавиус 2016: Й. Леунклавиус. *Нова хроника на турската нация*, I. Предговор, превод и коментар Веско Обрешков. София 2016. [Y. Leunklavius. *Nova hronika na turskata natsia*, I. Predgovor, prevod i komentar Vesko Obreshkov. Sofia 2016.]

Маджаров 2009: М. Маджаров. *Римски пътища в България. Принос в развитието на римската пътна система в провинциите Мизия и Дакия*. Велико Търново, 2009. [M. Madzharov. *Rimski patishta v Balgaria. Prinos v razvitieto na rimskata patna sistema v provintsiiite Mizia i Dakia*. Veliko Tarnovo, 2009.]

Манчов 1982: В. Манчов. *Спомени. Дописки, писма*. София, 1982. [V. Manchov. *Spomeni. Dopiski, pisma*. Sofia, 1982.]

- Мартос 1893:** А. Мартос. Записки инженерного офицера Мартоса о Турецкой войне в царствование Александра Павловича. 1806 – 1812. – Русский архив, № 7, 1893, 449 – 468 // [http://drevlit.ru/docs/turky/XIX/1800 – 1820/Martos_A_I/text1.php](http://drevlit.ru/docs/turky/XIX/1800-1820/Martos_A_I/text1.php). [А. Martos. Zapiski inzhenerogo ofitsera Martosa o Turetskoy voynе v tsarstvovanie Aleksandra Pavlovicha. 1806 – 1812. – Russkiy arhiv, № 7, 1893, 449 – 468]
- Миков 1963:** В. Миков. *Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места*. София, 1943. [V. Mikov. Proizhod i znachenie na imenata na nashite gradove, sela, reki, planini i mesta. Sofia, 1943.]
- Михайловский-Данилевский 1843:** А. Михайловский-Данилевский. *Описание Турецкой войны в царствовании императора Александра с 1806 до 1812 года, II*. Санкт Петербург, 1843. [А. Mihaylovskiy-Danilevskiy. *Opisanie Turetskoy voynay v tsarstvovanii imperatora Aleksandra s 1806 do 1812 goda, II*. Sankt Peterburg, 1843.]
- Мутафчиев 1973:** П. Мутафчиев. *Избрани съчинения, I*. София, 1973. [P. Mutafchiev. *Izbrani sachenia, I*. Sofia, 1973.]
- Недков 1969:** Б. Недков. *България и съседните ѝ страни през XII в. според „Географията“ на Идриси*. София, 1969. [B. Nedkov. *Balgaria i sasednite i strani prez XII v. spored „Geografiyata“ na Idrisi*. Sofia, 1969.]
- Нешри 1984:** М. Нешри. *Огледало на света. История на османския двор*. Превод и коментар на Мария Калицин. София, 1984. [M. Neshri. *Ogledalo na sveta. Istoria na osmanskia dvor*. Prevod i komentar na Maria Kalitsin. Sofia, 1984.]
- Овчаров 1996:** Н. Овчаров. Последната война на цар Иван Шишман (1388 – 1395). – *Старобългаристика*, XX, 1996, 1, 62 – 85. [N. Ovcharov. *Poslednata voyna na tsar Ivan Shishman (1388 – 1395)*. – *Starobalgaristika*, XX, 1996, 1, 62 – 85.]
- Овчаров 2016:** Н. Овчаров. *Цар Иван Шишман. Защитникът на Отечеството*. София, 2016. [N. Ovcharov. *Tsar Ivan Shishman. Zashitnikat na Otechestvoto*. Sofia, 2016.]
- Овчаров 2020:** Н. Овчаров. *Дракула. Българската версия*. София, 2020. [N. Ovcharov. *Drakula. Balgarskata versia*. Sofia, 2020.]
- Овчаров, Стоименов 1999:** Н. Овчаров, Д. Стоименов. Нови виждания за цар Иван Шишман и края на Търновското царство по данни от средновековните ръкописи. – *Старобългаристика*, XXIII, 1999, 4, 64–89. [N. Ovcharov, D. Stoimenov. *Novi vizhdania za tsar Ivan Shishman i kraja na Tarnovskoto tsarstvo po dannii ot srednovekovnite rakopisi*. – *Starobalgaristika*, XXIII, 1999, 4, 64–89.]
- Овчаров и др. 2022:** Н. Овчаров, М. Маринов, К. Дочев. *Свищовската крепост*. София, 2022. [N. Ovcharov, M. Marinov, K. Dochev. *Svishtovskata krepost*. Sofia, 2022.]
- Петров 1887:** А. Петров. *Война России с Турцией 1806 – 1812, III*. Санкт Петербург, 1887. [A. Petrov. *Voyna Rossii s Turtsiey 1806 – 1812, III*. Sankt Peterburg, 1887.]
- Попова 2013:** И. Попова. Трима германски поклонници от XIV в. и сведенията им за Балканите. – В: *Българско Средновековие: общество, власт, история. Сборник в чест на проф. д-р Милияна Каймакамова*. София, 2013, 87 – 96. [I. Popova. *Trima germanski poklonnitsi ot XIV v. i svedeniyata im za Balkanite*. – V: *Balgarsko Srednovekovie: obshtestvo, vlast, istoria. Sbornik v chest na prof. d-r Miliyana Kaymakatova*. Sofia, 2013, 87 – 96.]

- Попруженко 1928:** М. Попруженко. *Синодик царя Борила*. София, 1928 (=Български старини, VII). [M. Popruzhenko. *Sinodik tsarya Borila*. Sofia, 1928 (=Balgarski starini, VII).]
- Прокопий Кесарийский 1939:** Прокопий Кесарийски. О постройках (перев. с греческого С. П. Кондратьева). – *Вестник древней истории*, 1939, 4 (9). [Prokopiĭ Kesariyski. O postroykah (perev. s grecheskogo S. P. Kondratyeva). – *Vestnik drevney istorii*, 1939, 4 (9).]
- Радков, Донеvски 2007:** Р. Радков, П. Донеvски. *Свищов. Културно – исторически забележителности*. Велико Търново, 2007. [R. Radkov, P. Donevski. *Svishtov. Kulturno – istoricheski zabelezhitelnosti*. Veliko Tarnovo, 2007.]
- Стефанов 1958:** С. Стефанов. Принос към старата история на Свищов до средата на XVII в. – В: *Сто години народно читалище Свищов 1856 – 1956 г.* Свищов, 1958. [S. Stefanov. Prinos kam starata istoria na Svishtov do sredata na XVII v. – V: *Sto godini narodno chitalishte Svishtov 1856 – 1956 g.* Svishtov, 1958.]
- Хаджи Калфа 1938:** Мустафа бен Абдуллах Хаджи Калфа. Румелия и Босна (превод и коментар Ст. Аргиров). – *Архив поселищни проучвания*, I – 2, 1938. [Mustafa ben Abdullah Hadzhi Kalfa. Rumelia i Bosna (prevod i komentar St. Argirov). – *Arhiv poselishtni prouchvania*, I – 2, 1938.]
- Bartos-Elekes et al. 2013:** Z. Bartos-Elekes, Gábor Timár, Zoltán Imecs; Zsolt Magyari – Sáska. Georeferencing the topographic map of Walachia (1855 – 1864). – *8th International Workshop on Digital Approaches to Cartographic Heritage*, 19 – 20 September 2013 // www.arcanum.com > mapire > pub > romanian_bartoselekes_et_al.
- Beattie 1845:** W. Beattie. *The Danube: Its History, Scenery, and Topography*, II. Ed. George Virtue. London, 1845.
- Duczek 2008:** P. Duszek *The Latest Settlement in Novae. – Novae. Legionary Fortress and Late antique Town*, I. Warsaw, 2008.
- Frolova 2019:** Y. Frolova. Network of the Ottoman Fortified settlements on the northwest Black Sea coast in the XVII and XVIII century. – *Architectural studies*, Vol. 5, N 2, 2019, 83 – 92.
- Hellwald 1878 – 1879:** Friedrich von Hellwald. *Die heutige Türkei, I. Das osmanische Reich in Europa*. Leipzig, 1878 – 1879.
- Hurmuzaki 1890:** Eudoxiu Hurmuzaki. *Documente privitoare la istoria romanilor*, XII. Bucuresti, 1890.
- Ionescu 1998:** Adrian-Silvan Ionescu. *Fotografii de Carol Szathmari din războiul Crimeii în colecții americane și britanice*. – *Muzeul National*, X, 1998, 71 – 82.
- Ionescu 2013:** Adrian-Silvan Ionescu. Szathmári, un mare artist documentarist. – *RIHA Journal*, 24 April 2013 // www.riha-journal.org.
- Ivanova 1988:** K. Ivanova. Un renseignement nouveau dans un manuscrit bulgare de XIV s. au sujet de la resistance du tsar Ivan Šišman contre les ottomans près de Nikopol. – *Etudes balkaniques*, 1988, 1, 88 – 93.
- Kanitz 1882:** F. Kanitz. *Donau – Bulgarien und der Balkan, I – II*. Leipzig, 1882.
- Kiel 2013:** M. Kiel. Zıştova. *Bulgaristan'da Tuna kıyısında tarihî bir şehir*. – *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV)*, t. 44. Istanbul, 2013, 465 – 467 // islamansiklopedisi.org.tr.
- Kunike 1826:** A. Kunike. *Zwei hundert vier und sechzig Donau Ansichten nach Laufe des Donaustroms*. Wien 1826.
- La Coste 1825:** E. de La Coste. *Précis des dernieres guerres des Russes contre les Turces*. Paris, 1925.

Lewenklaw 1590: H. Lewenklaw. *Neuwe Chronica türckischer Nation, von Türcken selbst beschreiben*. Frankfurt am Main 1590.

Lewenklaw 1595: H. Lewenklaw. *Neuwer Muslimischer Histori Türkischer Nation von ihrem Herkommen Auffnemen Geschichten*. Franckfurt am Main, 1595.

Magyarország 1861: Magyarország s erdélyi bujdosó fejedelem késmárki Thököly Imre secretariusának Komárom Jánosnak törökországi diariumja s experientiaja. Közli Nagy Iván. Pest, 1861, 11 // <https://mek.oszk.hu/12600/12602>.

Procopius 1940: Procopius. *On Buildings*. General Index. Translated by H. B. Dewing, Glanville Downey. Loeb Classical Library 343. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

Ravennatis Anonymi Cosmographia 1860: *Ravennatis Anonymi Cosmographia ej guidonnis geographica* (ed. M. Pinder et G. Parthey). Berolini, 1860.

St. Denis 1844: A. J. de St. Denis. *Histoire de L'Empire Ottoman depuis 1792 jusqu'en 1844, II*. Paris, 1844.

Stoicescu 1979: N. Stoicescu, Nicolae. *Vlad Țepeș*. București, 1979.

Treptow 2000: K. Treptow. *Vlad III Dracula: The Life and Times of the Historical Dracula*. The Center of Romanian Studies, 2000.

Списък на съкращенията (Abbreviations)

ТИБИ 1966: *Турски извори за българската история, II*. София, 1966.

Проф. д.и.н. Николай Овчаров,
Национален археологически институт
с музей – БАН, София,
aia_ira@abv.bg

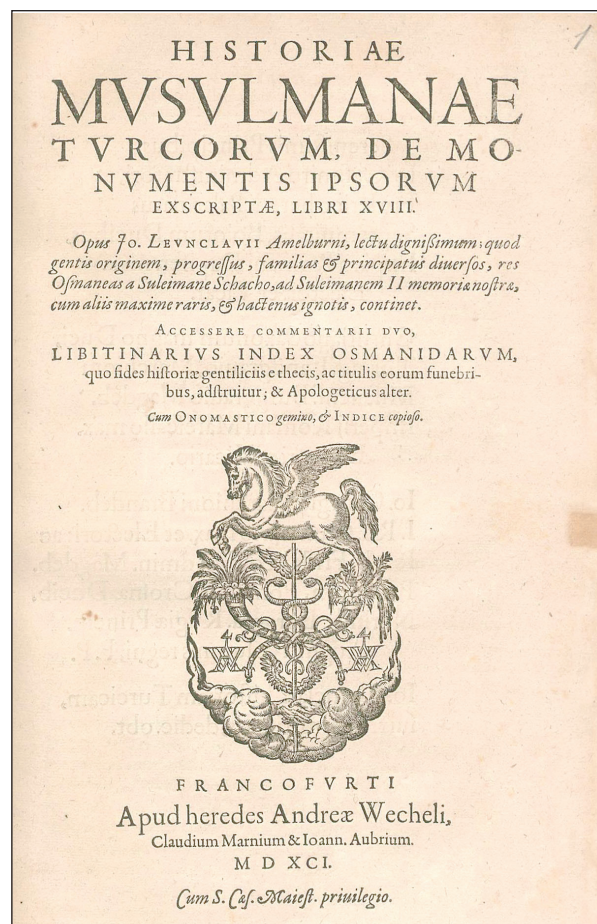
Обр. 1. Напълно разкритите части на вътрешното укрепление на средновековен Свищов

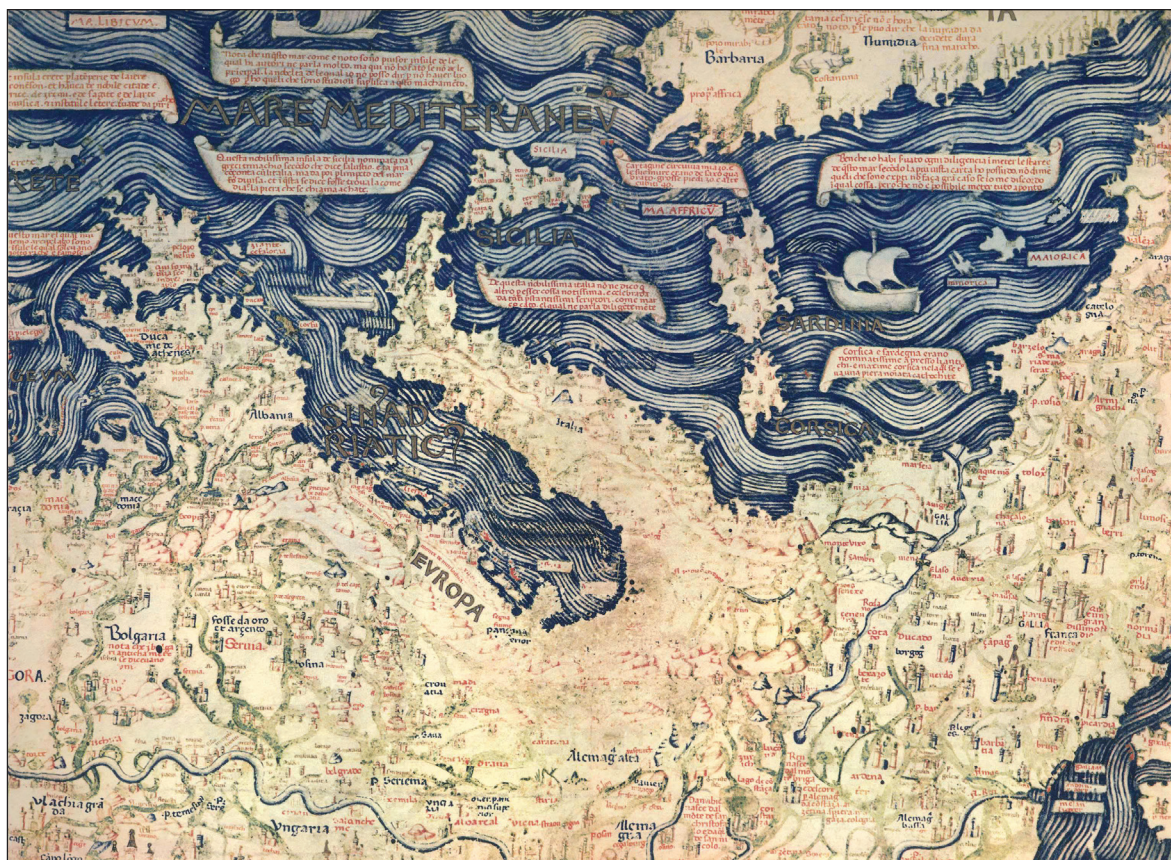
Обр. 2. 3D възстановка на вътрешното укрепление

Обр. 3. Друг ракурс на тази възстановка

Обр. 4. Титулната страница на една от книгите на Йохан Леунклавиус

Обр. 5. Сектор XXIX от картата на Фра Мауро от 1459 г. с името на Свищов

Обр. 6. Един от средновековните портрети на влашкия воевода Влад Цепеш Дракула

Обр. 7. Влашкият воевода Михаил Храбри (1558 – 1601)

Обр. 8. Литография на Йохан Захариас Фрей на Свищовската крепост, 1790 г.

Обр. 9. Изглед на Свищов, направен през 1791 г. по време на сключването на Свищовския мир

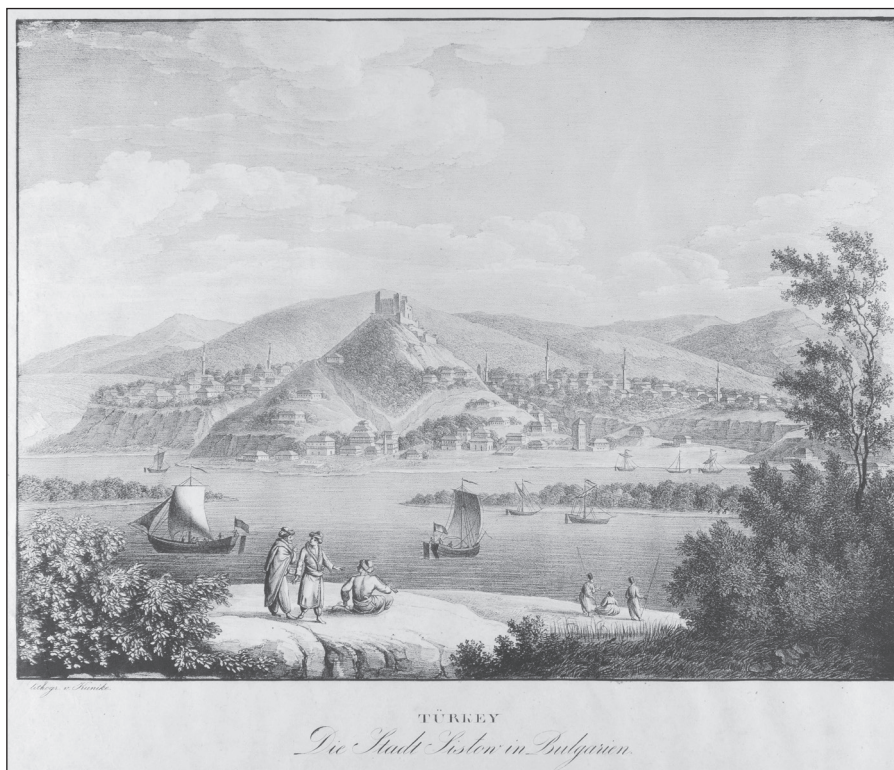
Обр. 10. Гравюра с изображение на Свищов от албума на А. Кунике

Обр. 11. Друга гравюра с изображение на Свищов от албума на А. Кунике

Обр. 12. Цветна гравюра на Свищов в България от средата на XIX в.

Обр. 13. Черно-бяла гравюра от А. Кунике на град Свищов в България. След 1816 г.

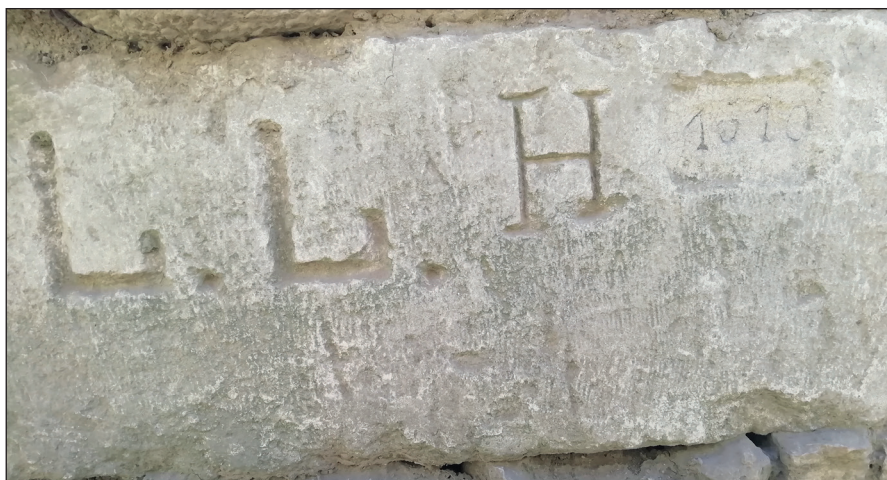

Обр. 14. Литография на Свищовската крепост, публикувана в 1880 г., но с по-ранна дата на изпълнение

Обр. 15. Генерал Николай Каменский, който издава заповедта за унищожението на Свищов и неговата крепост през 1810 г.

Обр. 16. Инициалите и датата 1810 г., свързани с опита за взривяване на крепостта

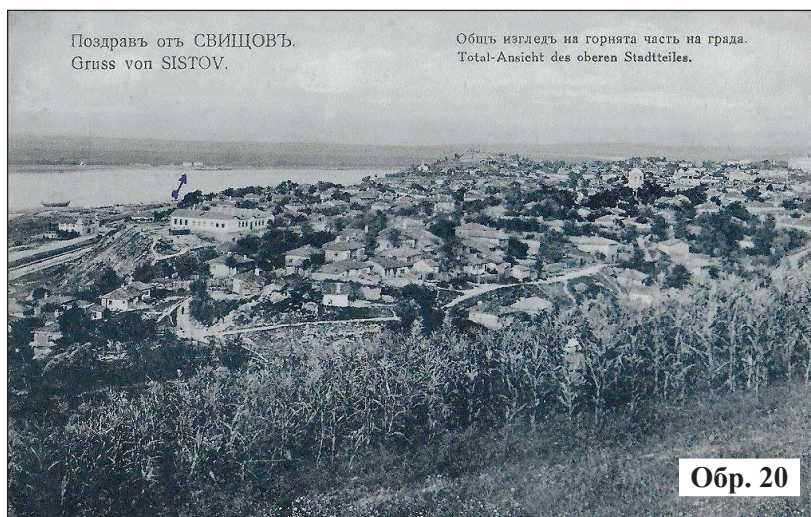
Обр. 17. Руините на Свищовската крепост през 1850 г., гравюра-оцелорит

Обр. 18. Немска гравюра от 1878 г., показваща живописните останки на Свищовската крепост

Обр. 19. Гравюра, показваща общ изглед на Свищов и руините на крепостта по време на форсирането на Дунав от великия княз Николай през 1877 г. (The Illustrated London News, 1877)

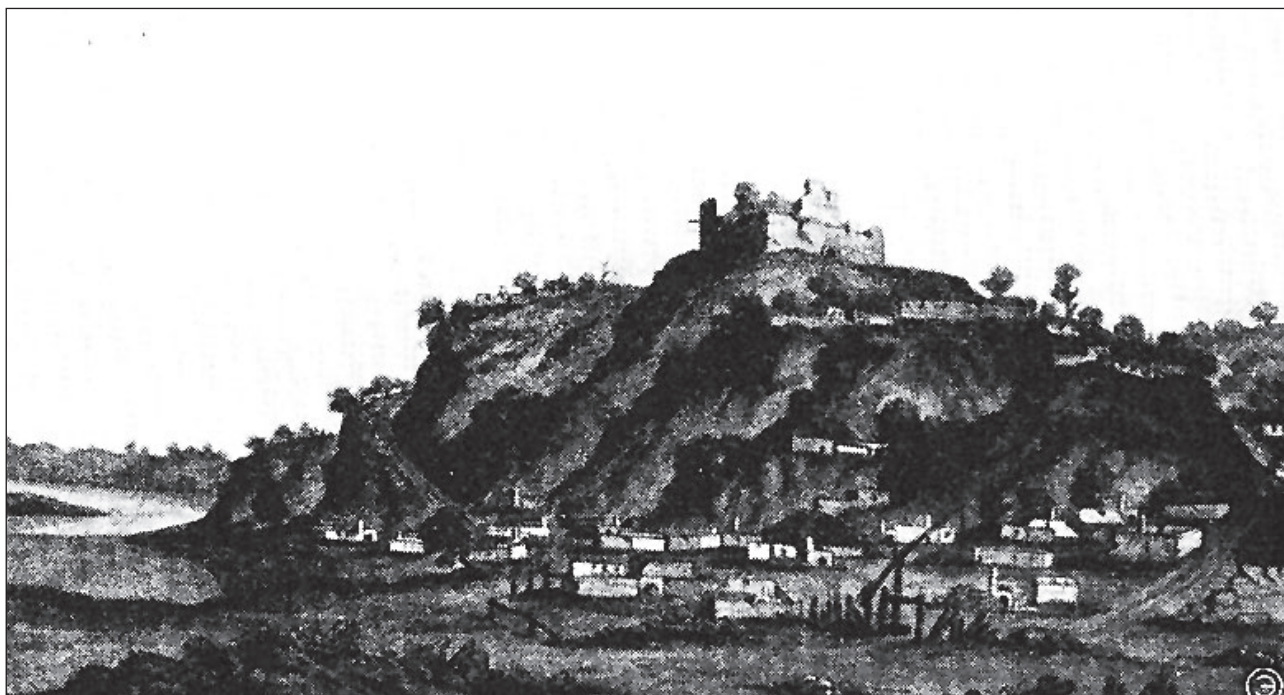
Обр. 20

Обр. 20 – 21. Пощенски картички показващи състоянието на крепостта „Калето“ в края на XIX – началото на XX в.

Обр. 22 – 23. Случайни фотоснимки, показващи състоянието на крепостта „Калето“ в края на XIX – началото на XX в.

Обр. 24. Изключително важната чернобяла фотоснимка от средата на XIX в.